

MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

A. AVLONIY NOMIDAGI
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

JIZZAX VILOYATI
PEDAGOGIKA MARKAZI

**“INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA FAN, TA'LIM VA ISHLAB
CHIQRISH INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH:
MUAMMO VA YECHIMLAR”**

**XALQARO ILMIY-AMALIY ONLAYN KONFERENSIYASI
(2024-YIL, 15-IYUN)**

MATERIALLARI

**“ENSURING THE INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND
PRODUCTION BASED ON INNOVATIVE TECHNOLOGIES:
PROBLEMS AND SOLUTIONS”**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
ONLINE CONFERENCE
(JUNE 15, 2024 Y)**

MATERIALS

**UZLUKSIZ MALAKA OSHIRISH JARAYONINI
TAKOMILLASHTIRISHDA MUAMMOLI TA'LIM
TEXNOLOGIYALARINING ILMIY-NAZARIY ASPEKTLARI**

Xolboyeva Munisxon Mavlanovna

*Jizzax viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi,
"Aniq va tabiiy fanlar metodikasi" kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqola uzluksiz malaka oshirish tizimida muammoli ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish metodikasini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz malaka oshirish, muammo, muammoli o'qitish, texnologiya, tadqiqotchilik.

Аннотация: данная статья направлена на освещение методологии совершенствования проблемных образовательных технологий в системе непрерывного профессионального развития.

Ключевые слова: непрерывное профессиональное развитие, проблема, проблемное обучение, технология, исследование.

Abstract: this article is aimed at elucidating the methodology of improving problematic educational technologies in the system of continuous professional development.

Key words: continuous professional development, problem, problem-based teaching, technology, research.

O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida" gi qonunida belgilab qo'yilganidek, pedagog xodimlar ta'lim-tarbiya jarayonida o'quv mashg'ulotlarini sifatli o'tkazishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, o'qitish va tarbiyaning ilg'or hamda innovatsion shakllari va usullaridan foydalanishi, shuningdek, o'z malakasini muntazam ravishda oshirib borishi belgilab qo'yilgan. Bugungi zamonaviy innovatsiya davrida ta'lim-tarbiyaning sifat va samaradorligi uchun mas'ul bo'lgan o'qituvchilarning innovatsion faoliyat yuritishlari muhim hisoblanadi. Zero, jahon sivilizatsiyasi davri hozirgi avlodni an'anaviy pedagogik nazariyalar bilan emas, balki yangilangan o'quv-tarbiya tizimi asosida tarbiyalashni nazarda tutadi. Shu bois maktabgacha ta'limdan to malaka oshirishgacha bo'lgan barcha o'quv-tarbiya tizimini yangilash va takomillashtirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108 – sonli Farmoni va "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-sonli hamda "Xalq ta'limi sohasidagi ilmiy-tadqiqot faoliyatini qo'llab-quvvatlash hamda uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini joriy qilish chora-tadbirlari to'g'risida" 2021-yil 25-yanvardagi PQ-4963-sonli qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 12 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari

to'g'risida"gi PF-4732-son Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida amalga oshirilmoqda.

Ta'lim tizimi rivojlanishining zamonaviy sharoitida biologiya fani o'qituvchilarning uzluksiz pedagogik ta'limini ta'minlash zaruriyati eng dolzarb muammoga aylanmoqda. Bu borada turli mazmundagi va tashkiliy shakllari bilan ajralib turgan malaka oshirish kurslari ommalashib bormoqda. Malaka oshirish tizimining asosiy afzalligi tinglovchi mutaxassis biologiya fani o'qituvchilaridan malakali yordam olish imkoniyati hamda hamkasblar o'rtasida tajriba almashish imkoniyati mavjudligi hisoblanadi.

Bugungi kunda ta'limning zamonaviy texnologiyalari ta'lim jarayonlarini tashkil etish shakllari va usullariga yangi talablarni qo'yadi. Shunday zamonaviy texnologiyalardan biri muammoli ta'lim texnologiyalaridir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir.

Muammoli ta'lim texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Muammoli ta'lim texnologiyasining asosi – insonning fikrlashi muammoli vaziyatni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarni aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Muammoli ta'lim o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda jiddiy ahamiyatga ega.

Muammoli ta'limning bosh maqsadi – o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuga doir muammolarni to'liq tushunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rgatishdan iborat.

Muammoli ta'limni amaliyotda qo'llashda asosiy masalalardan biri o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq muammoli vaziyat yaratishdan iborat.

Muammoli vaziyat yaratish usullari:

— o'qituvchi o'quvchilarga dars mavzusi bilan bog'liq ziddiyatli holatni tushuntiradi va uni yechish yo'lini topishni taklif qiladi;

— bir masalaga doir turli nuqtai-nazarlarni bayon qiladi;

— hal etish uchun yetarli bo'lmagan yoki ortiqcha ma'lumotlar bo'lgan yoki savolning qo'yilishi noto'g'ri bo'lgan masalalarni yechishni taklif etadi va boshqalar.

Muammoli vaziyatni hal etish darajalari:

-o'qituvchi muammoni qo'yadi va o'zi yechadi;

-o'qituvchi muammoni qo'yadi va uning yechimini o'quvchilar bilan birgalikda topadi;

-o'quvchilarning o'zlari muammoni qo'yadilar va uning yechimini topadilar.

Muammoli vaziyatni yechishda qo'llaniladigan usullar:

— muammoni turli nuqtai-nazardan o'rganish, tahlil qilish;

— solishtirish, umumlashtirish;

— faktlarni aniqlash va qiyoslash;

— vaziyatga bog'liq xulosalar chiqarish;

— o'quvchilarning o'zlari aniq savollar qo'yishi va boshqalar.

Muammoli ta'lim texnologiyasi juda qadim zamonlardan shakllanib kelmoqda. Jumladan, qadimgi Gretsiyada muammoli savol-javoblar, qadimgi Hindiston va Xitoyda muammoli bahs-munozaralardan keng foydalanilgan.

Muammoli ta'limni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog Dj. Dyui 1894 yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo'llagan. XX asrning 60-yillarida bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borildi. 70-80-yillarga kelib, amaliyotga keng joriy etildi.

Muammoli ta'limning asosiy g'oyasi bilimlarni o'quvchilarga tayyor holda berish emas, ular tomonidan dars mavzusiga tegishli muammolar bo'yicha o'quv tadqiqotlarini bajarish asosida o'zlashtirilishini ta'minlashdan iborat.

O'zbekistonda muammoli ta'limni qo'llash bo'yicha bir necha asrlar davomida maktab va madrasalarda suqrotona savol-javob usulidan keng foydalanish asosida o'quvchilarda ziyraklik, hozirjavoblik sifatlari hamda go'zal nutq tarkib toptirilgan.

Suqrotona savol-javob usuli hozirgacha eng samarali ta'lim usullaridan biri sifatida qo'llaniladi. Bunda o'quvchi chuqur mantiqiy fikrlashga, ziyraklikka, aniq va to'g'ri so'zlashga, nutqning mantiqiyliigi va ravonligiga hamda tanqidiy, ijodiy fikrlashga o'rgatilgan.

Muammoli ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

-o'quv fani va darslar mavzusini o'rgatishda ular bilan bog'liq muammoli masalalarni belgilash;

-ulardan muammoli vaziyatlar hosil qilish va amalda foydalanishni oldindan rejalashtirib borish;

-o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olish;

-zarur o'quv vositalarini tayyorlash;

-muammoli vaziyatdagi mavjud ziddiyatni ko'rsatish;

-topshiriqni va uni yechish uchun yetarli shartlarni aniq bayon qilish;

-o'quvchilarning muammoni hal etishda yo'l qo'yayotgan xatolarini, ularning sababini va xususiyatini ko'rsatish;

-o'quvchilarning noto'g'ri taxminlari asosida chiqargan xulosalari oqibatini muhokama etib, to'g'ri yo'lni topishlariga ko'maklashish va boshqalar.

Muammoli ta'lim jarayonini quyidagi **uchta asosiy bosqichga** ajratish mumkin:

1. Muammoli vaziyat hosil qilish.

2. Muammoni yechish taxminlarini shakllantirish.

3. Yechimning to'g'riligini tekshirish (olingan yechim bilan bog'liq axborotni tizimlashtirish orqali).

Muammoli vaziyat hosil qilishda quyidagilar hisobga olinishi lozim:

Muammolar nazariy yoki amaliy yo'nalishda bo'ladi.

Darsda hosil qilinadigan muammoli vaziyat hamda o'quvchilarga hal etish taklif etiladigan muammoga qo'yiladigan eng asosiy talab – o'quvchilarning qiziqishini oshiradigan, eng kamida esa, o'quvchilarda qiziqish hosil qiladigan bo'lishi kerakligidan iborat. Aks holda ko'zda tutilgan natijaga erishish imkoni bo'lmaydi. Muammo o'quvchilarning bilim darajalariga hamda intellektual imkoniyatlariga mos bo'lishi shart.

Hosil bo'lgan muammoli vaziyatni yechish uchun topshiriqlar yangi bilimlarni o'zlashtirishga yoki muammoni aniqlab, yaqqol ifodalab berishga yoki amaliy topshiriqni bajarishga yo'naltirilgan bo'ladi.

O'quvchilarning muammoli vaziyatni tushunishlari, uning kelib chiqishi sabablari hamda nimalarga, qanchalik darajada bog'liqligini idrok qila olishlari natijasida hosil bo'ladi. Bunday tushuna olish esa o'quvchilarga mustaqil ravishda muammoni ifodalay olish imkoniyatini beradi.

Muammoni yechish taxminlarini shakllantirishda o'quvchi o'zlashtirgan bilimlari asosida kuzatish, solishtirish, tahlil, umumlashtirish, xulosa chiqarish kabi aqliy faoliyatlarni bajaradi.

Muammoni hal etishni 3 ta bosqichga ajratish mumkin:

1. **Isbotlash** – bu muammoning ilgari to'g'ri deb tan olingan sabablar bilan bog'liqliklarini topish asosida amalga oshiriladi.

2. **Tekshirish** – buni tanlangan sababning oqibatida hal etilayotgan muammo hosil bo'lishi to'g'riligini asoslash bilan amalga oshiriladi.

3. **Tushuntirish** – bu muammoning yechimi nima uchun to'g'riligini tasdiqlovchi sabablarni aniqlash asosida amalga oshiriladi.

O'quvchilarning ijodiy tafakkur va ijodiy gobiliyatlarini o'stirishda muammoli ta'limdan unumli foydalanish uchun uning ayrim nazariy asoslari sifatida B.Blunning bilish va emotsional sohalardagi pedagogik maqsadlar taksonomiyasi (tafakkurning bilish qobiliyatlari rivojlanishiga muvofiq ravishdagi oltita darajasi) ga hamda G.Gardnerning intellekt ko'pligi nazariyasiga asoslanish maqsadga muvofiq.

Muammoli vaziyatlardan namunalar

№1

1	1. Bir mashhur pedagogning xotira daftarida shunday fikr yozib qo'yilgan: “Iqtidorli bola — me'yordan og'ishgan bola”. Mazkur fikrga siz qanday munosabat bildirasiz?
2	2. Yozma refleksiya uchun o'quvchilarga mavzu berildi: “Bugungi kundagi tarbiyaning eng xarakterli belgisini ayting”. Bolalar turlicha javob berishdi: ular siyosiy madaniyatni oshirishdan, televizorda qonunga zid xatti-harakatlarni cheklashga oid mavzularda reklama berishgacha. Sinf xonasi bahs maydoniga aylanib ketdi. Siz sinfdagi bahs san'atini qanday tashkil etgan bo'lardingiz?

№2

1	Siz sinfxonaga dars o'tshga kirdingiz. Biroq xona iflos. Qog'ozlar sochilib yotibdi. Siz sinfdagi bir o'quvchi qizga qog'ozlarni terib olishni aytdingiz. Lekin qiz sizga qog'ozni u tashlamaganligi, shuning uchun olishga majbur emasligini bildirdi. Siz mazkur vaziyatda qanday yo'l tutardingiz?. O'zingiz tutadigan yo'lni ilmiy jihatdan asoslab bering.

2	Tarbiyasi og‘ir o‘smir. Biroq kimningdir darsida u jim o‘tiradi, hamma narsani vaqtida bajaradi. Biroq, sizning darsingizda esa, o‘zini tartibsizligini ko‘rsatadi. Siz mazkur vaziyatdan qanday chiqashingiz mumkin?
---	---

№3

1	Siz ishlaydigan ta‘lim muassasasida bir nechta o‘quvchiga o‘zingiz o‘tayotgan fandan 1-chorak bo‘yicha baho qo‘ymadingiz. Biroq o‘quv yili yakunida jurnalda mazkur o‘quvchilarga baho qo‘yilganining guvohi bo‘ldingiz. Mazkur vaziyatda siz qanday yo‘l <u>tutgan</u> bo‘lardingiz?
2	Odatda, tez-tez o‘qituvchilar jamoasi o‘qituvchi bilan o‘quvchilar o‘rtasida “o‘zaro masofaviy chegara” bo‘lishi lozimligini ta’kidlashadi. Sizningcha, bunday “o‘zaro masofaviy chegara” nima? O‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi “o‘zaro masofaviy chegara”ni qanday baholaysiz?

№4

1	O‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasida do‘stlik bo‘lishi mumkinligi haqida ham turlicha fikrlar bor: kimdir o‘qituvchi o‘quvchi bilan do‘stona munosabatda bo‘lishi zarur, desa, kimdir esa aksincha. Siz o‘zingizning shaxsiy bahongizni ilmiy asoslagan tarzda bayon etib bering.
2	Sizni 9-sinf bitiruvchilari bitiruv oqshomiga taklif etdi. Ketma-ket qo‘ng‘iroqlar bo‘laverdi. Sizni boshqa joyga ham mehmonga taklif etishgan. Siz mazkur vaziyatda qanday yo‘l tutardingiz?

An’anaviy o‘qitishda tinglovchilar o‘qituvchi tomonidan berilgan tayyor bilimlarni o‘zlashtirar edilar. Muammoli o‘qitish jarayonida esa ular amaliy faoliyat orqali ijodiy fikrlashga o‘rgatiladi. Muammoli o‘qitishda tinglovchi nafaqat topshiriqlarni mustaqil bajarish mahoratini egallaydi, balki yangi fikr va g‘oyalarni ilgari suradi, ishlab chiqarishda qo‘llanilayotgan texnologik jarayonlarni ijodiy o‘rganadi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, tinglovchining mustaqil ishi – muammoli vaziyat yechimini topish o‘qitish usullariga ko‘p jihatdan bog‘liq bo‘ladi.

Muammoli o‘qitishning yutuqlari bilan birga kamchiliklari ham bor; birinchidan, u qo‘shimcha vaqtni talab qiladi, ma’lumotlar yetkazib berish bo‘yicha informativ o‘qitishdan orqada qoladi. Ikkinchidan, muammoli o‘qitish o‘qituvchidan katta pedagogik mahorat talab qiladi. Darsda muammoli vaziyatlarni vujudga keltirish uchun o‘qituvchidan, birinchi navbatda, ilmiylikka asoslanishni talab etiladi. Biroq, ana shu holatlarning o‘zi muammoli o‘qitishni keng va samarali qo‘llashga imkon bermaydi.

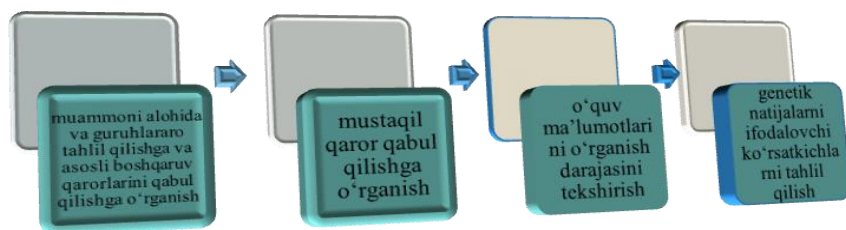
O.S.Anisimovning fikricha, tanqidiy va muammolarga yo‘naltirilgan fikriy faoliyat tezkor yuqori natijalarga erishishda individual moslashuvchanlikni namoyon

etish va ijtimoiy-madaniy sharoitlar o'rtasida qarama-qarshilik mavjudligini aniqladi. Mualliflar o'yinli texnik vazifalar va muammoni hal etishda pedagogik fikriy faoliyatda reflektiv moslashuvchanlik kompetensiyasini rivojlantirish nazariy akmeologik modelini ishlab chiqdilar.

E.A.Fedorova pedagogning muammoli ta'limni rivojlantirish reflektiv darajasini tadqiqot kontekstida ko'rib chiqib, uning ekspert faoliyatiga tayyorligini aniqlagan.

Tadqiqotchi M.A.Kuychiyeva o'zining "Bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarining kasbiy-metodik kompetentligini rivojlantirish" mavzusidagi dissertatsiyasida biologiya darslarida muammoli ta'lim texnologiyasining asosiy maqsadlari bilimlarni mustahkamlaydi, muammolarni tahlil qiladi hamda muammoning har bir jihatini yakka tartibda, ba'zida guruh holatida qabul qilib amaliy ko'nikmalarini hosil qilish, ijodiy qobiliyatlari, mantiqiy fikrlash bilan birga muhit sharoitlariga moslashish qobiliyatlarini rivojlantirishga, qarorlarni mustaqil qabul qilishga shu bilan birga o'z-o'zini nazorat qilishga yordam beradi, deb bildirib o'tadi.

Bundan tashqari muammoli ta'lim texnologiyalar yordamida quyidagi o'ziga xos xususiyatlarini namoyon qiladi(1-rasm).

1-rasm. Muammoli ta'lim texnologiyalarni o'ziga xos xususiyatlari (M.A.Kuychiyeva)

Muammoli o'qitish - ta'lim sifatining yangi bosqichi. Hozirgi davrda tinglovchiga ma'lumot va tavsiyalarning ma'lum to'plamini berish unchalik ahamiyatli emas, ularning ma'lumotlarni mustaqil olishi va o'z bilimiga aylantirishi uchun aniq yondashuvlarga ega bo'lishi muhimdir. Albatta, ayrim ma'lumotlarni ma'ruza vaqtida yetkazish imkoni bo'lmay qoladi, lekin tejalgan vaqtlar hisobiga xulosalar chiqariladi, umumlashtiriladi, dunyoqarash shakllantiriladi, ya'ni o'qitishning muammoli xarakteri ochib boriladi.

Tadqiqotchi M.Maxmudovning ta'kidlashicha, muammoli ta'limning maqsadi "ilmiy bilish, bilimlar tizimi natijalarini o'zlashtirishgina emas, balki natijalarga erishish yo'lini ham o'zlashtirishdir". U tinglovchining o'quv materialini o'zlashtirishdagi aqliy izlanish, ijodiy faolliklariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.